

TOVE HYLLESTED

Om alléer

Generelt om alléer og lidt om de alléer, som Fonden for Træer og Miljø donerede omkring årtusindskiftet.

Alleers ide

De ældste vejplantning i Europa er formentlig plantninger af pil og poppel langs udfaldsvejene fra Rom. Hurtigvoksende planter, som efter en relativ kort årrække kunne give de marcherende soldater lidt skygge, når de romerske kejsere allerede 500 år før vor tidsregning beordrede soldater på erobringstogter rundt omkring Middelhavet og op gennem Europa.

Men det er vejplantning og ikke det, jeg forstår ved en allé-plantning.

Fra Nordisk illustreret Havebrugsleksikon (fra 1920) er hentet følgende definition: "Benævnelsen Allé har sin oprindelse fra det franske ord allée, som betegner en vej kantet med træer. Og i øvrigt betyder det franske ord aller: at gå! På dansk anvendes ordet dog kun for at betegne en vej, der på begge sider er regelmæssigt beplantet med én eller flere rækker træer.

De væsentligste betingelser for, at en allé skal være smuk, er ensartethed og frodighed, to egenskaber, der tilvejebringer de indtryk, som vi sætter så megen pris på, hvad enten det går i retning af harmoni, perspektiv, storslåethed eller skygge."

En allé er altså en gade, vej eller havegang, der er kantet på begge sider af ensartede trærækker. Efter min opfattelse er det mest karakteristiske ved en allé, at det enkelte træ, der er plantet i en allé, mister sin individualitet, mens individualiteten er bevaret i en vejplantning, hvor træerne oftest står forskudt for hinanden og måske også længere fra hinanden – eller måske er af forskellig art. Det er først når et – eller flere træer i alléen mangler, at man kan fornemme træernes individualitet.

TOVE HYLLESTED · landskabsarkitekt, cand.hort.

Historiske alléer

Claude Mollet (1563 – 1650), var overgartner ved Tuilerierne. Han var mærkeligt foran sin tid, idet han plæderede for at jorden i en have altid skulle være dækket af grønt, at blomstrende stauder skulle afløse hinanden. Han udgav adskillige havebøger og tegnede broderiparterrer i stor mængde. En af hans sønner, André arbejdede fra 1648 – 1653 i Sverige, og her udkom i 1651 hans bog, som han havde udarbejdet sammen med sin far: "Le Jardin de Plaisir". Det er en meget omfattende og grundig bog om alle havens elementer, så som jordbehandling, køkkenhave, blomsterhave og træer. Han anser egen for det skønneste og mest nyttige træ. Linden nævnes som særlig god til alléer. Bøg og avnbøg som særlige gode til hække.

Mollet fremhæver, at det er vigtigt at samle de mange uensartede enkeltheder til et klart og harmonisk hele, hvilket man hidtil havde lagt for ringe vægt på. Der benyttede han alléen både som indramning af parken og som opdeling af havens forskellige elementer. Det var mange elementer, der hørte til en have for en fyrste. Udover de nævnte indrammende og omkransende alléer skulle der også være plads til en to- eller fire rækket allé af lind eller elm ind mod slottets midte og indgang.

På den modsatte side af slottet skulle der være parterrer umiddelbart op til slottet, så mønstret kunne nydes fra vinduerne uden hindringer af store træer eller hække. Længere væk fra slottet kommer andre parterrer eller afdelinger med græs, busketter, alléer og høje og lave hække. De indre alléer skulle gerne sigte mod skulpturer og springvand eller mod siddepladser, der gav ly i dårligt vejr. Hvor alléer krydser hinanden skulle der bygges fuglehuse, grotter, springvand, kaskader, kanaler og meget andet, så anlægget blev den fuldkomne lysthave.

Busketterne er indrammede af alléer samt af høje (avnbøge)hække og ca. 2 meter fra hækkene er plantet – med lige stor indbyrdes afstand – skønne, velformede og udsøgte træer, som f.eks. cypresser.

Familien Mollet – eller rettere gartnerdynastiet Mollet – arbejdede til dels før André le Nôtre, men er ikke blevet nær så berømmede.

Le Nôtre levede fra 1613 – 1700. Le Nôtre var også ud af et gartnerdynasti, hans far arbejde, som Mollet i Tuilerierne. En passant kan jeg nævne, at Claude Mollets hustru var André Le Nôtres gudmoder.

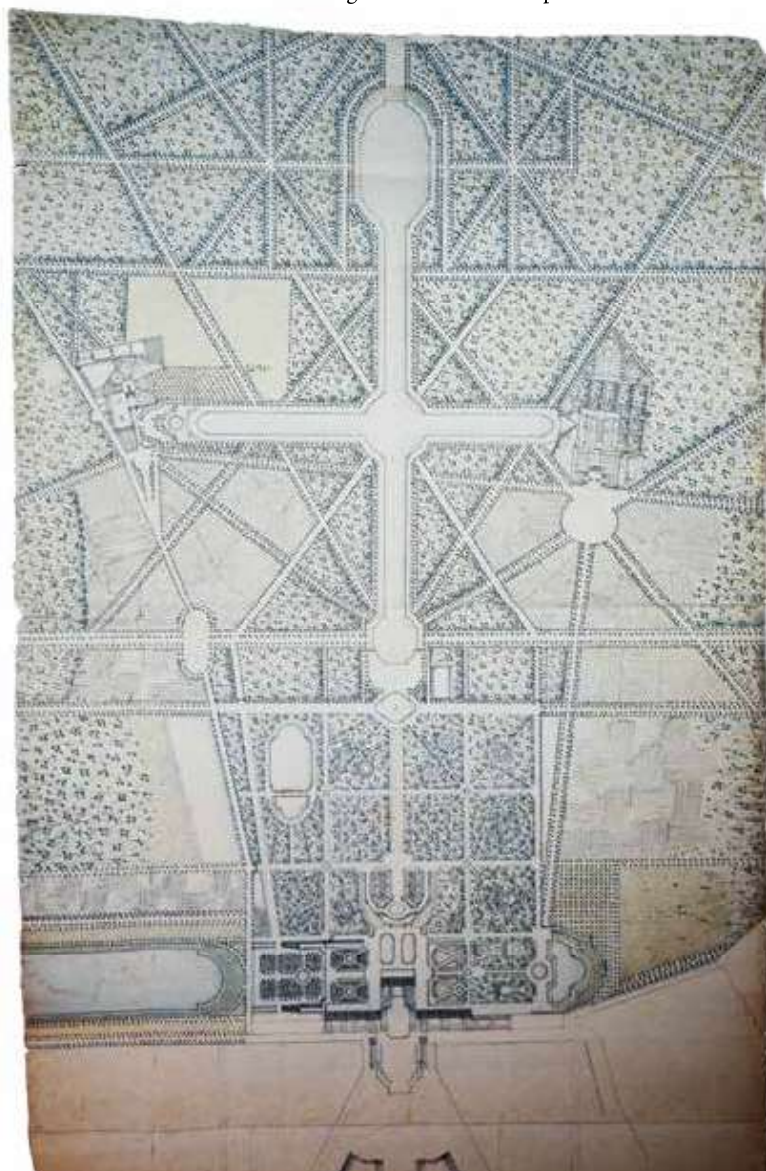
Et af Le Nôtres hovedværker er Vaux-le-Vicomte. Parken er et skoleeksempel på den franske have. Selve haven er 2,5 km lang og

1,3 km bred. Dertil kommer alléerne der fortsætter ud i de omgivende skove. Skovene er gennemskåret af veje og stier som også er markerede med alléer. Til alléerne blev brugt lind, hestekastanje og platan. Le Nôtres største fortjeneste er – efter min mening – at han for alvor inddrog det omliggende landskab i sine haveanlæg – i sine parkanlæg.

Da Ludvig den 14 besluttede, at Versailles skulle være hans residens, benyttede han arkitekterne fra Vaux-le-Vicomte og derfor tilskrives hoveddispositionen i Versailles storslåede parkanlæg André Le Nôtre.

Det, at André Le Nôtre inddrog det omliggende landskab i parkanlæggene, smittede af på mange park- og haveanlæg i Europa. Således også i Danmark.

Versailles haveanlæg, Le Nôtres hoveddisposition

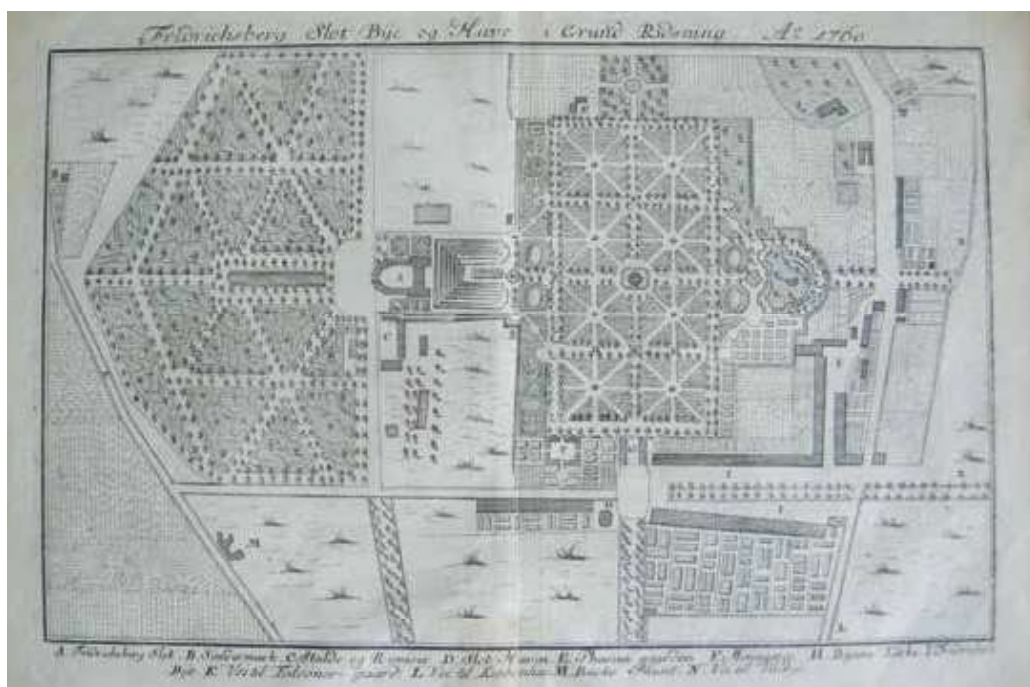
Danske barokhaver

De franske barokhaver, der fra begyndelsen af 1600-tallet og til begyndelsen af 1700-tallet var udviklet til fuldkommenhed, var sammen med de tyske og italienske haver forbilleder for de danske slots- og herregårdshaver.

Impulserne sydfra vandt indpas i de danske slots- og herregårdshaver netop fordi de adelige sønner på deres dannelsesrejser havde mulighed for, ikke alene at opleve haverne, men også at tage moderne havebrugslitteratur med sig hjem.

Det karakteristiske for barokhaverne er, at træer og buske står i geometriske mønstre. Havernes skellet er alléerne, men alléerne holdes ikke kun inden for havens hegn eller grænse, men stråler ud i landskabet langs tilkørselsvejene. Alléerne er med til at markere i landskabet, at her bor en "fyrste".

Frederik den IV, der regerede fra 1699-1730, var den konge, der indførte begrebet havekunst i Danmark. Som kronprins havde han foretaget den store Europatur til Italien og Frankrig og hjem over Belgien og Holland. Han skrev med betagelse i sine dagbøger om besø-

Stik fra 1760 af Frederiksberg Have og Søndermarken

gene i de store italienske haver, så som Villa Aldobrandini og Villa d'Este og i Frankrig var Versailles højdepunktet.

Frederik den IV har oplevet Versailles, som en have, der var omkring 50 år gammel og af de italienske var flere over 100 år, så da han vendte hjem til Danmark, ønskede han sig en have af tilsvarende kvaliteter.

På Frederiksberg havde han allerede en beskeden have, der lå omtrent hvor øst-vest akse i den senere barokhave var – en have, der udgik fra Prinsens Gård ved Frederiksberg Runddel og sluttede med Fasan-højen i vest.

Frederik den IV fik Hans Henrik Scheel sat på opgaven med at anlægge en ny og større have. Sandsynligvis med inspiration fra Nicodemus Tessin, der arbejdede i Stockholm, anlagde Scheel denne have.

Stikket er lavet ca. 60 år efter barokhavens anlæggelse. Man ser alléerne både i Frederiksberg Have og i Søndermarken. Ikke mindst de alléer, der rakte ud over haven: Frederiksberg Allé, Falkoner Allé og Vesterbrogade.

Arealet neden for slottet, har voldt Scheel mange problemer og det, der ses på planen, er Johan Cornelius Kriegers værk; nemlig de endnu bevarede niveauer med allé-træer, som blev plantet på banketterne mellem niveauerne. Med Kriegers løsning blev det muligt at køre ad den østligste rampe op til slottet.

I Frederik den IV's regeringstid fik Danmark endnu to fantastiske haveanlæg; nemlig Fredensborg – og Frederiksborg Slotshaver, begge tegnet af Krieger. I begge slotshaver dominerer alléerne og navnlig på Fredensborg strækker alléerne sig uden for selve parkanlægget.

Alleer og trafik

Har man færdedes i Sydeuropa, har man vel ikke kunnet undgå at køre ad de smukke landeveje kantet med plataner. Her er træerne så store og voldsomme, at det knapt er så væsentligt, at træernes indbyrdes afstand er regelmæssig, ligesom den hastighed, hvormed man bevæger sig igennem alléen, ofte er så hurtig, at man ikke fornemmer uregelmæssigheden, sådan som man vil gøre det i et langsommere tempo under bymæssige forhold og på spadserestier i haver og parker.

Under parkforhold – i slotshaver – og under bymæssige forhold er regelmæssigheden derimod altafgørende for det smukke og harmoniske indtryk.

Platanallé, vejen til Sommières, Provence

Jeg mener, det var akademigartner og professor Georg Georgsen, der sammenlignede barokhaven med en by og sagde, at alléerne var gaderne, parterret torvet og busketterne huskarreerne.

Allé-plantningen blev anvendt som det retlinede og begrænsende haveelement med meget lange og smalle haverum, på siderne indrammet af ensartede træer. Alléen var det vigtigste element i barokhaven, den indrammede og opdelte de to øvrige elementer, busketterne og parterret og ledte tillige den spadserende hen til de rariteter, som mange barokhaver var udstyret med.

Under bymæssige forhold kunne alléerne afgrænse og skærme bebyggelse fra torve- og pladsdannelserne, som Place de Vosges i Paris er et fint eksempel på. En plads, der blev anlagt allerede i 1630-erne, men først beplantet i 1680.

Place de Vosges

De ældste Danske alléer er fra begyndelsen af 1700-tallet. De blev anlagt ved kongelige veje, der førte til slotte og slotshaver, ved herregårde, som markering af opkørslen til større bøndergårde eller som vi allerede har set som en indre opdeling af haverne.

Alléer kan inddeles i:

- *Allée couverte*, med træer, der er plantet så tæt at alléen lukker henover vejen eller stien.
- *Allée découverte*, hvor træer lader himlen synlig, enten fordi de er plantet med stor afstand eller fordi træerne holdes klippede.
- *Allée double*, med 4 rækker. Frederiksberg Allé er et typisk eksempel, midter-alléen er ca. dobbelt så bred som sidealléerne, der kaldes *contre-allées*.

Nye danske alleer

”Fonden for Træer og Miljø” blev stiftet i 1974 og i dens formålsparagraf står: ”Fondens formål er gennem oplysning, forskning eller på anden måde at støtte bestræbelser for, inden for landets grænser, at bevare eller nyskabe træplantninger, enkelttræer og buske, der er værdifulde miljømæssigt eller i botanisk, kulturhistorisk eller æstetisk henseende.”

Maglemer Allé er, 20 år efter den er plantet, en markant allé i landskabet.

Da elmesygen i slutningen af 1980-erne for alvor hærgede i Danmark, fik Fonden for Træer og Miljø mange ansøgninger om råd og ikke mindst om økonomisk hjælp til erstatning af elme-alléerne rundt omkring i Danmark.

Det resterende i denne artikel om alléer er medtaget for at illustrere, hvor hurtigt det kan lade sig gøre at skabe en allé, også en allé der kan markere sig i landskabet i ofte flere hundrede år.

Den allé, der fik den største betydning for Fondens virke omkring årtusindeskiftet, var Maglemer-alléen ved Knuthenborg. Den blev ligesom "alle alléers moder". Der skete det, at freelancejournalisten Margrethe Eli i 1999 i Landsbladet (vist i dag LandbrugsAvisen) skrev en artikel om Maglemer Alléen og nævnte, at "Fonden for Træer og Miljø" støttede projektet økonomisk.

Så skete der virkelig noget og endda på meget kort tid. Det vældede ind med ansøgninger fra mange af landets større gårde, mange flere end Fonden for Træer og Miljø på nogen måde kunne imødekomme. Det blev dog til en del alleer.

MAGLEMER ALLÉEN er 1,7 km lang og var en allé af korkelm (*Ulmus carpiniifolia suberosa*) plantet i 1863. Den blev fældet i 1998 130 år

gammel efter at elmesyge havde taget livet af den. Alléen bestod af 400 træer og godset fjernede samtlige stød og rødder, og man udlagde 10 meter brede rabatter på begge sider af vejen. Fonden anbefalede, at man plantede stilkeg, *Quercus robur*. I Margrethe Elis artikel fremhævede hun Maglemer allé, som en mønsterallé, især fordi afstanden mellem vejbanen og træerne og afstanden til den dyrkede mark er stor – 5 meter.

I øvrigt anbefalede Fonden altid, at der blev plantet træer af den såkaldte heister størrelse. Heister er betegnelsen for træer med gennemgående stamme med sidegrene, men uden krone.

Fordelen ved den gennemgående stamme er, at træets krone kan startes i den højde man ønsker. Man kan derfor vælge at plante heister, der hvor man gerne vil kunne køre under træerne med biler og landbrugsmaskiner. Træet stammes langsomt op ved at fjerne nogle af sidegrenene. Det gøres gradvis, da sidegrenene er saft-trækkere, der hjælper med at få vand og næring op i toppen af træet og samtidig er med til at give stammen tykkelse. Når træet først er etableret og har

Nøbbølle, Holeby, Askeallé plantet i 2000, foto fra 2018

Søgård ved Ramløse

dannet krone, er der ikke behov for meget beskæring. Det er kun krydsende grene, der fjernes og lidt udtynding af kronen for at sikre en harmonisk vækst.

BINNITZE GODS ligger på landevejen mellem Maribo og Holeby. Efter ansøgning i 2000 modtog godset almindelig eg (*Quercus robur*) til en knap 1 kilometer lang alle.

NØBBØLLE GODS ligger ved samme landevej som Binnitze. Her insisterede ejeren på at det skulle være ask, Fonden frarådede det pga. asketoptørre. Ikke desto mindre blev der plantet ask, men af en særlig herkomst, som en af de større planteskoler her til lands ønskede afprøvet. Allé-plantningen lykkedes og begge alléer syd for Maribo markerer sig allerede smukt som fremtrædende kulisser i landskabet.

HOLGERSHAAB, Nørre Alslev. Der var en elmeallé på stedet, som stammede fra 1868. Den blev fældet i 2000 på grund af elmesygen og ejeren ryddede rabatter på begge sider af tilkørselsvejen til gården. Fonden støttede projektet med 106 egetræer (*Quercus robur*), som blev plantet i 2004. I dag kan alléen skimtes fra motorvejen syd for Storstrømsbroen.

SUNDEVEDGAARD ved Guldborg ligger tæt ved den forblæste nordlige del af Guldborgsund og gårdens udlevede allé af seljerøn trængte til udskiftning. Fonden støttede med 60 røn *Sorbus aucuparia* 'Sheerwater Seedling', som blev plantet i 2002 og allerede nu markerer alléen sig smukt i landskabet.

SØGAARD ved Ramløse ligger på bakken, der bag gården skrånede ned til Arresø. Tilkørslen til gården er tydelig fra landevejen, skønt den ikke er særlig lang, der er kun 14 træer i hver side. Der blev plantet pyrenæisk røn, *Sorbus mougeotii* i 2002. Det må være et godt træartsvalg, for det har smittet til naboejendommen, så nu er der 2 korte alléer på arealet ud mod Arresø.

De fleste af de alléer, jeg har omtalt, er fra nabolaget til Maglemer Alléen på Lolland, men Fonden har doneret træer til alle mulige steder i Danmark.

Udpluk af alléer, som "Fonden for Træer og Miljø" har doneret træer til i perioden 1992-2007.

- Indfaldsvej til Tønder by (50 alm. eg / *Quercus robur*)
- Lerchenborg Gods ved Kalundborg (74 kejserlind / *Tilia vulgaris* 'Pallida')
- Roløkkegård ved Nakskov (70 alm. eg / *Quercus robur*)
- Saxfjedgård ved Rødby (120 alm. eg / *Quercus robur*)
- Nybøllegård ved Stege (60 alm. eg / *Quercus robur*)
- Sandholt Gods Broby, Fyn (116 storbladet lind / *Tilia platyphyllos* 'Rubra')
- Marienlyst Gods ved Vordingborg (132 alm. eg / *Quercus robur*)
- Kejrup Gods ved Kerteminde (196 alm. eg / *Quercus robur*)
- Rynkeby Gaard ved Ringe (160 alm. eg / *Quercus robur*)
- Seggelundgård ved Christiansfeld (98 kejserlind / *Tilia vulgaris* 'Pallida')
- Fredsted by ved Haderslev (80 lind / *Tilia europaea* 'Pallida')
- Eberts villaby på Amager (50 lind 7 *Tilia europaea* 'Pallida' & 20 akacie / *Robinia pseudoacacia*)
- Vesterbygård ved Jerslev, Sjælland (90 kejserlind / *Tilia vulgaris* 'Pallida')
- Aagaard Gods, Gørlev, Vestsjælland (130 kejserlind / *Tilia vulgaris* 'Pallida')
- Avnbøl Gaard, på Sundeved (78 lind / *Tilia europaea* 'Pallida')
- Ledreborg Allé, (1.200 lind / *Tilia europaea* 'Pallida')